

Augustus

Van John Williams verschenen bij Lebowski Publishers ook

Stoner

Butcher's Crossing

John Williams

Augustus

Vertaald uit het Amerikaans door Edzard Krol

Lebowski Publishers, Amsterdam 2014

Voor Nancy

Oorspronkelijke titel: *Augustus*

Oorspronkelijk uitgegeven door: The Viking Press, New York, 1972

© John Williams, 1972

© Vertaling uit het Amerikaans: Edzard Krol, 2014

© Nederlandse uitgave: Lebowski Publishers, Amsterdam 2014

© Omslagfoto: Araldo de Luca / Corbis

© Nawoord: John McGahern, 2003

Omslagontwerp: Dog and Pony, Amsterdam

Typografie: Perfect Service, Schoonhoven

Foto auteur: © Special Collections, University of Arkansas Librabries

ISBN 978 90 488 2060 3

ISBN 978 90 488 2061 0 (e-book)

NUR 302

www.lebowskipublishers.nl

Lebowski Publishers is een imprint van Dutch Media Books bv

Proloog

Brief: Julius Caesar aan Atia (45 v. Chr.)

Stuur de jongen naar Apollonia.

Ik val met de deur in huis, mijn beste nicht, zodat je meteen bent ontwapend en elk bezwaar dat je aanvoert te voorbarig en ondeugdelijk zal zijn voor de kracht van mijn argumenten.

Je zoon verliet mijn kampement in Carthago in goede gezondheid; binnen een week zul je hem in Rome zien. Om deze brief voor zijn aankomst te kunnen krijgen, heb ik mijn mannen opdracht gegeven hem in een kalm tempo te laten reizen.

Je zult al wel begonnen zijn met het opwerpen van bezwaren die volgens jou van enig belang zijn – je bent een moeder en nog wel een uit het Julische Huis, en dus dubbel eigenwijs. Ik denk dat ik wel weet wat je bezwaren zullen zijn, we hebben het eerder over deze zaken gehad. Je zou de kwestie van zijn wankelende gezondheid opwerpen – hoewel je spoedig zult weten dat Gaius Octavius gezonder van zijn veldtocht met mij in Spanje terugkeert dan toen hij eraan begon. Je zou betwijfelen of er in het buitenland wel goed voor hem zal worden gezorgd – maar als je even nadenkt, zul je ervan overtuigd zijn dat de artsen in Apollonia zijn kwalen beter kunnen verzorgen dan die geparfumeerde kwakzalvers in Rome. Zes van mijn legioenen met soldaten bevinden zich in en om Macedonië; en soldaten moeten gezond zijn,

terwijl senatoren best kunnen sterven zonder dat de wereld veel zal missen. En het Macedonische kustklimaat is minstens even mild als het Romeinse. Je bent een goede moeder, Atia, maar je lijdt aan die neiging tot streng normbesef die in onze tak van de familie soms voor onrust heeft gezorgd. Je moet je teugels wat laten vieren en je zoon de man laten worden die hij volgens de wet feitelijk al is. Hij is bijna achttien, en je herinnert je de voortekenen bij zijn geboorte – voortekenen waaraan ik, zoals je weet, nadrukkelijk heb proberen bij te dragen.

Je moet het belang inzien van het bevel waarmee ik deze brief begon. Zijn Grieks is beroerd en zijn retorica is zwak; zijn filosofie is redelijk, maar hij heeft een eigenaardig soort kennis van de literatuur, om het voorzichtig uit te drukken. Zijn de leraren in Rome even laks en zorgeloos als de burgers? In Apollonia zal hij bij Athenodorus filosofie studeren en zijn Grieks verbeteren; bij Apollodorus zal hij meer over literatuur te weten komen en zijn retorica vervolmaken. Ik heb alles al geregeld.

Daar komt bij dat hij op zijn leeftijd weg moet uit Rome; hij is een vermogende jongeman, met een hoge positie en van een grote schoonheid. Als hij niet wordt verpest door de bewondering van de jongens en meisjes, dan zal dat wel gebeuren door de ambities van de vleiers. (Het zal je opvallen hoe vaardig ik inspeel op die plattelandsmoraal van je.) In een atmosfeer die spartaans en gedisciplineerd is, zal hij zijn ochtenden doorbrengen bij de grootste geleerden van onze tijd, bij wie hij de verfijnde kennis van de geest vervolmaakt; en hij zal zijn middagen doorbrengen bij de officieren van mijn legioenen, bij wie hij die andere kunst vervolmaakt, waarzonder geen man compleet is.

Je bent enigszins op de hoogte van mijn gevoelens voor deze jongen en van mijn plannen met hem; volgens de letter

van de wet zou hij mijn zoon zijn, zoals hij dat in mijn hart is, als de adoptie niet was verhinderd door die Marcus Antonius, die ervan droomt mij op te volgen en die zich even geniepig onder mijn vijanden begeeft als een olifant door de tempel van de Vestaalse Maagden zou banjeren. Jouw Gaius is mijn rechterhand, maar om dat veilig te kunnen blijven, en om mijn bevoegdheden op zich te kunnen nemen, moet hij de kans krijgen zich mijn krachten eigen te maken. Dat kan hij in Rome niet doen, omdat ik de voor naamste van die krachten in Macedonië heb achtergelaten – mijn legioenen, die Gaius en ik de komende zomer zullen aanvoeren tegen de Parthen of de Germanen, en die we ook nodig kunnen hebben tegen het verraad dat in Rome de kop opsteekt... Trouwens, hoe gaat het met Marcius Philippus, de man die jij je echtgenoot mag noemen? Hij is zo onnozel dat hij me bijna dierbaar is. Zeker, ik ben hem dankbaar, want als hij in Rome niet zo druk de fat uithing en niet zo amateuristisch met zijn vriend Cicero tegen mij samenspande, dan zou hij de rol van stiefvader voor je zoon op zich kunnen nemen. Jouw overleden echtgenoot was, ondanks zijn onbetekenende familie, tenminste zo verstandig een zoon te verwekken en van de Julische naam te profiteren; nu spant je huidige echtgenoot samen tegen mij, en zou hij die naam te gronde kunnen richten, terwijl die het enige is wat hij voor heeft op de wereld. Toch zou ik wel willen dat al mijn vijanden zo onbekwaam waren. Ik zou ze minder bewonderen, maar ik zou veiliger zijn.

Ik heb Gaius gevraagd om naar Apollonia twee vrienden mee te nemen die in Spanje met ons hebben meegevochten en nu samen met hem naar Rome terugkeren – Marcus Vipsanius Agrippa en Quintus Salvidienus Rufus, die je allebei kent, en een andere die je niet kent, ene Gaius Cilnius Maecenas. Je echtgenoot zal meteen begrijpen dat de laatste

afstamt van een oude Etruskische familie met enig koninklijk bloed; dat zou hem moeten aanstaan, al zou dat het enige zijn.

Je zult opmerken, mijn lieve Atia, dat je oom aan het begin van deze brief de indruk wekte dat je over de toekomst van je zoon iets te kiezen had. Nu moet Caesar je duidelijk maken dat dit niet zo is. Ik zal binnen een maand naar Rome terugkeren. En, zoals je al gehoord kunt hebben, ik zal terugkeren als dictator voor het leven, door een besluit van de senaat dat nog niet is genomen. Op grond daarvan ben ik bevoegd een bevelhebber van de ruitery aan te stellen die onder mij de tweede man zal zijn. Dat heb ik gedaan en zoals je al kunt hebben geraden, is het jouw zoon die ik heb aangesteld. Dat is een voldongen feit, en daaraan zal niets meer veranderen. Dus als jij of je echtgenoot zich erin zou mengen, zul je daarmee een zodanig hevige openbare woede over jullie huis afroepen dat mijn persoonlijke schandalen daarbij vergeleken in het niet zullen vallen.

Ik ga ervan uit dat je een aangename zomer in Puteoli hebt gehad, en dat je nu voor de herfst weer terug bent in de stad. Rusteloos als ik ben, verlang ik nu naar Italië. Als ik terugkeer, en nadat ik mijn zaken in Rome heb geregeld, kunnen we misschien enkele kalme dagen in Tivoli doorbrengen. Je kunt zelfs je echtgenoot meenemen, en Cicero, als hij wil komen. Ondanks alles wat ik zeg, ben ik zeer op die twee gesteld. Zoals ik dat, uiteraard, ook op jou ben.

BOEK I

Hoofdstuk een

I. De memoires van Marcus Agrippa: Fragmenten (13 v. Chr.)

... Ik was bij hem in Actium, toen de zwaarden de vonken van het metaal lieten spatten, het bloed van de soldaten over het dek stroomde en de blauwe Ionische Zee rood kleurde, de speren door de lucht suisden, de brandende scheepsrompen op het water sisten, en het gekrijs klonk van mannen van wie het vlees verschroeide in het harnas dat ze niet konden afwerpen; en eerder was ik bij hem in Mutina, waar diezelfde Marcus Antonius ons kampement onder de voet liep en het zwaard in het lege bed werd gestoken waar Caesar Augustus had gelegen, en waar we volhardden en de eerste macht verwierven waarmee we de wereld in handen zouden krijgen; en in Philippi, waar hij zo ziek was dat hij niet meer op zijn benen kon staan, en zich toch in een draagstoel met zijn troepen liet vervoeren, waar hij nogmaals bijna werd gedood door de moordenaar van zijn vader, en waar hij streed totdat de moordenaars van de sterfelijke Julius, die een god werd, zichzelf eigenhandig van het leven hadden beroofd.

Ik ben Marcus Agrippa, soms Vipsanius genoemd, volks-tribuun en consul van de senaat, soldaat en generaal van het Romeinse Rijk, en vriend van Gaius Octavius Caesar, nu Augustus. Ik schrijf deze memoires in het vijftigste jaar van mijn leven opdat het nageslacht zich de tijd kan heugen

waarin Octavius Rome bloedend tussen de kaken van de partijstrijd aantrof, waarin Octavius Caesar het beest van de partijstrijd afslachtte en het bijna levenloze lichaam tussen de kaken vandaan haalde, en waarin Augustus de wonden van Rome heelde en de eenheid weer terugbracht, om krachtig op te trekken naar de grenzen van de wereld. Aan deze triomf heb ik, voor zover mijn talenten het toestonden, deel gehad; en van dat deel zullen deze memoires verslag doen, zodat de geschiedschrijvers van het tijdperk hun bewondering voor Augustus en Rome kunnen begrijpen.

Onder bevel van Caesar Augustus heb ik bij het herstel van Rome verschillende functies vervuld, werk waarvoor Rome mij rijkelijk heeft beloond. Ik was driemaal consul, eenmaal ediel en tribuun, en tweemaal gouverneur van Syrië; en tijdens zijn ernstige ziekten heb ik tweemaal het zegel van de sfinx van Augustus zelf ontvangen. Bij Perugia voerde ik de zegevierende Romeinse legioenen aan tegen Lucius Antonius, in Gallië tegen de Aquitaniërs, en bij de Rijn tegen de Germaanse stammen, diensten waarvoor ik een triomftocht in Rome weigerde; en in Spanje en Pannonië werden eveneens opstandige stammen en politieke groeperingen onderworpen. Van Augustus kreeg ik de titel opperbevelhebber van onze vloot, en met het bouwen van een haven ten westen van de Golf van Napels beschermden we onze schepen tegen de piraat Sextus Pompeius, schepen die Pompeius later bij Mylae en Naulochus voor de kust van Sicilië versloegen en vernietigden; en voor die actie beloonde de senaat me met de scheepskroon. Bij Actium versloegen we de verrader Marcus Antonius en bliezen daarmee het lichaam van Rome weer leven in.

Om de verlossing van Rome van het Egyptische verraad te vieren, heb ik de tempel laten bouwen die nu bekendstaat als het Pantheon, evenals andere gebouwen. Als hoofdbe-

stuurder van de stad onder Augustus en de senaat heb ik de oude aquaducten van de stad laten repareren en nieuwe laten aanleggen, zodat de burgers en het gewone volk van Rome water konden krijgen en van ziekten werden verlost; en toen het weer rustig werd in Rome, hielp ik met het onderzoeken en in kaart brengen van de wereld, waarmee tijdens de dictatuur van Julius Caesar was begonnen en dat uiteindelijk door zijn aangenomen zoon mogelijk werd gemaakt.

Verderop in deze memoires zal ik uitgebreider op deze zaken ingaan. Maar nu moet ik getuigen van de tijd waarin deze gebeurtenissen in gang werden gezet, het jaar na de triomfantelijke terugkeer van Julius Caesar uit Spanje, van een campagne waaraan Gaius Octavius, Salvidienus Rufus en ik deelnamen.

Want ik was bij hem in Apollonia toen het nieuws van Caesars dood ons bereikte...

II. Brief: Gaius Cilnius Maecenas aan Titus Livius (13 v. Chr.)

Je moet het me vergeven, mijn waarde Livius, dat ik zo lang met mijn antwoord heb gewacht. De gebruikelijke klachten: mijn pensionering lijkt mijn gezondheid helemaal geen goed te hebben gedaan. De doktoren schudden wijs hun hoofd, mompelen geheimzinnig en dienen hun rekeningen in. Niets lijkt te helpen – niet de smerige medicijnen die ik slik, zelfs niet de onthouding van de genoegens waarvan ik ooit genoot (zoals je weet). Door de jicht kon ik de afgelopen dagen geen pen vasthouden, hoezeer ik ook weet met wat voor toewijding je je werk doet en hoeveel behoefte je hebt aan mijn hulp bij de zaak waarover je me hebt geschreven. En

naast mijn andere kwalen heb ik de afgelopen weken last gehad van slapeloosheid, waardoor ik mijn dagen uitgeput en lethargisch doorbreng. Maar mijn vrienden laten me niet in de steek en ik leef nog; twee zaken waarvoor ik uiterst dankbaar ben.

Je vraagt me naar de eerste periode van mijn omgang met onze keizer. Je moet weten dat hij drie dagen geleden nog zo vriendelijk was me thuis op te zoeken om te vragen hoe het met mijn gezondheid ging, en het leek me slim hem van je verzoek op de hoogte te brengen. Hij glimlachte en vroeg me of ik het eigenlijk wel gepast vond om een onverbeterlijke republikein als jij te helpen, waarna we in gesprek raakten over vroeger, zoals mannen doen als ze voelen dat hun jaren gaan tellen. Hij weet zich veel dingen – kleine dingen – nog levendiger te herinneren dan ik, degene die er altijd prat op ging niets te vergeten. Op het einde vroeg ik hem of hij jou niet liever zelf over die tijd wilde vertellen. Hij wendde zijn blik af en staarde even in de verte, glimlachte weer en zei: ‘Nee – keizers zouden weleens vlotter over hun herinneringen kunnen liegen dan dichters en geschiedschrijvers.’ Hij vroeg me om je de hartelijke groeten over te brengen, en gaf me toestemming je in alle vrijheid te schrijven.

Maar hoeveel vrijheid heb ik om je over die tijd te vertellen? We waren jong; en hoewel Gaius Octavius, zoals hij toen werd genoemd, wist dat zijn lot hem goedgezind was en dat Julius Caesar van plan was hem te adopteren, kon hij, noch ik, noch Marcus Agrippa, noch Salvidienus Rufus, die met hem bevriend waren, zich werkelijk voorstellen wat de toekomst zou brengen. Ik heb niet de vrijheid van de geschiedschrijver, vriend; jij kunt uitvoerig over de bewegingen van mannen en legers verhalen, het ingewikkelde verloop van intriges van staten traceren, overwinningen en nederlagen tegen elkaar afwegen, de geboorte en de dood

van mensen met elkaar in verband brengen – zonder, in de wijze eenvoud van je taak, iets te voelen van de vreselijke last van een soort kennis die ik niet kan benoemen, maar waarvan ik de druk met het verstrijken van de jaren meer en meer ervaar. Ik weet wat je wilt, en je bent ongetwijfeld ongeduldig omdat ik niet opschiet en je de feiten niet geef die je nodig hebt. Maar je moet niet vergeten dat ik ondanks mijn werk voor het land een dichter ben, en het voor mij niet mogelijk is om wat dan ook helemaal zonder omwegen te benaderen.

Het zal je misschien verbazen als ik je vertel dat ik Octavius niet kende toen ik hem ontmoette in Brindisi, waar ik naartoe was gestuurd om me aan te sluiten bij hem en bij het groepje vrienden dat naar Apollonia onderweg was. Het is me nooit volledig duidelijk geworden waarom ik daar was; al weet ik wel dat het gebeurde door tussenkomst van Julius Caesar. Mijn vader, Lucius, had Julius ooit een dienst bewezen, en een paar jaar voordien had hij ons in onze villa in Arezzo opgezocht. Ik ging ergens met hem over in debat (ik geloof dat ik beweerde dat de gedichten van Callimachus superieur waren aan die van Catullus), en ik werd arrogant, grof, en (naar ik meende) grappig. Ik was heel jong. Hoe dan ook, hij leek zich wel met mij te vermaken, en we bleven een tijdje praten. Twee jaar later gaf hij mijn vader de opdracht om me, in het gezelschap van zijn neef, naar Apollonia te sturen.

Waarde vriend, ik moet je bekennen (maar dat mag je nooit tegen me gebruiken) dat ik, toen we elkaar voor het eerst ontmoetten, niet al te zeer van Octavius onder de indruk was. Ik was net vanuit Arezzo naar Brindisi afgezakt, en was na meer dan tien dagen reizen hondsme, smerig van het stof van de straat en prikkelbaar. Op de kade waar we ons moesten inschepen, liep ik hen tegen het lijf. Agrippa en

Salvidienus waren met elkaar in gesprek, en Octavius stond wat bij hen uit de buurt, terwijl hij naar een scheepje staarde dat vlakbij voor anker lag. Ze hadden niet laten blijken dat ze me zagen aankomen. ‘Ik ben de Maecenas die jullie hier moesten ontmoeten,’ zei ik, wat al te luid, stel ik me voor. ‘Wie van jullie is wie?’

Agrippa en Salvidienus keken me geamuseerd aan en stelden zich voor; Octavius draaide zich niet om; en in de veronderstelling dat ik op zijn rug arrogantie en minachting aflas, zei ik: ‘En jij moet die ander zijn, degene die ze Octavius noemen.’

Waarop hij zich omdraaide, en ik me realiseerde hoe stom ik was geweest, want zijn blik was bijna radeloos van verlegenheid. ‘Ja, ik ben Gaius Octavius,’ zei hij. ‘Mijn oom heeft over je verteld.’ Toen glimlachte hij, gaf me een hand, sloeg zijn ogen op en keek me voor de eerste keer aan.

Zoals je weet, is er over die ogen veel gezegd, vaker in slechte gedichten dan in goede, en in nog slechter proza; ik denk dat de metaforen en al het andere waarmee ze zijn beschreven hem ondertussen de neus uit komen, al kan hij er ooit trots op zijn geweest. Maar ze waren, zelfs toen, buitengewoon helder, indringend en scherp – meer blauw dan grijs, misschien, al deden ze eerder denken aan licht dan aan kleur... Kijk, daar heb je het al, zie je? Nu ben ik het zelf gaan doen; ik heb te veel gedichten van mijn vrienden gelezen.

Ik zal zijn teruggedeinsd, wie weet. In ieder geval was ik verbijsterd, en dus wendde ik mijn blik af, en vielen mijn ogen op het schip waarnaar Octavius had gestaard.

‘Is dat de schuit die ons zal overzetten?’ vroeg ik. Ik voelde me al wat vrolijker. Het was een klein koopvaardijship, niet meer dan vijftien meter lang, met rotte balken aan de voorsteven en verstelde zeilen. Er steeg een vieze geur uit op.

Agrippa sprak me aan. ‘We hebben gehoord dat er geen ander schip voorhanden is.’ Hij glimlachte wat naar me; ik verbeeld me dat hij me kritisch opnam, want ik had mijn toga aan en meerdere ringen om, terwijl zij alleen een tunica droegen en geen sieraden.

‘De stank zal niet te harden zijn,’ zei ik.

‘Hij gaat geloof ik naar Apollonia voor een lading gepelde vis,’ zei Octavius ernstig.

Ik was even stil; en toen lachte ik, lachten we allemaal, en waren we met elkaar bevriend.

Misschien zijn we wijzer als we jong zijn, al zou de filosoof dat tegenspreken. Maar ik zweer je dat we vanaf dat moment vrienden waren; en dat moment waarop we zo dwaas stonden te lachen, smeedde een band die sterker was dan alles wat later tussen ons kwam – overwinningen of nederlagen, trouw of verraad, leed of vreugde. Maar de jonge jaren verstrijken, en een deel van ons blijft er achter, om nooit meer terug te keren.

Aldus staken we over naar Apollonia, in een stinkende vissersboot die bij de kleinste golf kreunde, die zo gevaarlijk slagzij maakte dat we ons schrap moesten zetten om niet op het dek te vallen, en die ons naar een toekomst bracht waarvan we ons toen geen voorstelling konden maken...

Ik vervolg het schrijven van deze brief na een onderbreking van twee dagen. Ik zal je niet lastigvallen met de kwalen die de onderbreking veroorzaakten, dat is al te ontmoedigend.

In elk geval is me opgevallen dat ik je niet het soort dingen vertel waaraan je veel zult hebben, dus heb ik mijn secretaris gevraagd mijn papieren door te nemen, te zoeken naar zaken waaraan je bij het uitvoeren van je werk meer zal hebben. Je weet wellicht nog dat ik een jaar of tien geleden het woord heb gevoerd bij de inwijding van de tem-

pel van Venus en Mars van onze vriend Marcus Agrippa, die nu meestal het Pantheon wordt genoemd. Aanvankelijk had ik het idee, later verworpen, om een nogal fantasievolle toespraak te houden, bijna een gedicht, al zeg ik het zelf, waarin enkele vreemde verbanden werden gelegd tussen de toestand van het Rome zoals we het hadden aangetroffen toen we nog jongemannen waren en de toestand van het Rome waarvoor deze tempel nu symbool staat. Hoe dan ook, om een oplossing te vinden voor het probleem dat de vorm van deze rede opriep, maakte ik enkele aantekeningen over die beginperiode, waaruit ik nu put om je te helpen met het voltooien van je geschiedschrijving van onze wereld.

Stel je, als je dat kunt, vier jongelingen voor (die nu vreemdelingen voor me zijn), onbekend met hun toekomst, of met zichzelf, onbekend zelfs met die wereld waarin hun leven zich begint af te spelen. Een van hen (dat is Marcus Agrippa) is groot en uiterst gespierd, bijna met het gezicht van een boer – forse neus, stevige botten, en een huid als vers leer; droog, bruinachtig haar, en een ruwe, rode stoppelbaard. Hij is negentien. Hij loopt zwaar, als een jonge stier, al heeft hij een merkwaardige elegantie over zich. Hij spreekt zonder omwegen, langzaam, en rustig, en toont niet wat hij voelt. Als je zijn baard buiten beschouwing laat, zou je niet zeggen dat hij zo jong is.

Een andere (dat is Salvidienus Rufus) is even dun en lenig als Agrippa zwaar en potig is, even levendig en opgewekt als Agrippa traag en gereserveerd is. Zijn gezicht is mager, zijn huid blank, zijn ogen zijn donker; hij is goedlachs, en verlicht de ernst die de anderen van ons over zich hebben. Hij is ouder dan ieder van ons, maar we houden van hem alsof hij onze jongere broer was.

En een derde (ben ik dat zelf?) die ik zelfs nog vager voor me zie dan de anderen. Geen mens kan zichzelf kennen,

noch kan hij weten hoe zijn vrienden hem zien, maar ik vermoed dat ze me die dag een beetje een dwaas vonden, zelfs daarna nog wel een tijdje. Ik wás wat overdadig toen, en beeldde me in dat een dichter zich zo moest voordoen. Ik had luxe kleren aan, gedroeg me gemaakt, en had uit Arezzo een dienaar meegenomen die zich alleen maar om mijn haar moest bekommeren – totdat mijn vrienden me zo genadeloos belachelijk maakten dat ik hem naar Italië liet terugkeren.

En ten slotte degene die Gaius Octavius toen was. Wat kan ik je over hem vertellen? Ik ken de waarheid niet, alleen mijn herinneringen. Ik kan weer zeggen dat hij in mijn ogen een jongen was, al was ik nauwelijks twee jaar ouder. Je weet hoe hij er tegenwoordig uitziet – veel veranderd is hij niet. Maar nu is hij de keizer van de wereld, en om hem te zien zoals hij toen was, moet ik daaraan voorbijgaan. En ik zweer je dat ik, die hem heeft gediend met mijn kennis van het verstand en het gemoed van zowel zijn vrienden als zijn vijanden, niet had kunnen voorzien wat er van hem zou worden. Ik vond hem een sympathieke knaap, meer niet, met een gezicht te knap om de tegenslagen van het lot te incasseren, met een manier van doen te bedeesd om iets gedaan te krijgen, en met een stem te zacht om de meedogenloze woorden te uiten die een aanvoerder van mannen moet uiten. Ik dacht dat hij een geleerde heer zou worden, of een schrijver; ik dacht niet dat hij de energie had om ook maar senator te worden, waarop hij gezien zijn naam en rijkdom aanspraak kon maken.

En dat waren degenen die op die dag aan land kwamen, aan het begin van de herfst, in het jaar van het vijfde consulaat van Julius Caesar, in Apollonia, aan de Adriatische kust van Macedonië. In de haven dobberden vissersboten, en de mensen zwaaiden, op de rotsen lagen netten uitgespreid, om

te drogen, en er stonden hutten langs de weg naar de stad, die hoog was gelegen, en waarachter zich een vlakte uitstrekte die overging in een steil gebergte.

's Ochtends studeerden we. We stonden voor zonsopgang op en hoorden onze eerste les bij lamplicht aan. Als de zon boven de bergen in het oosten uit kwam, namen we een eenvoudig ontbijt, we discussieerden in het Grieks over allerlei onderwerpen (een gebruik, vrees ik, dat tegenwoordig uiterstert), en droegen met luide stem de passages van Homerus voor die we de avond tevoren hadden geleerd, legden ze uit, en hielden er ten slotte korte voordrachten over die we hadden voorbereid op aanwijzing van Apollodorus (die zelfs toen al oud was, maar kalm en uiterst wijs).

's Middags werden we een eindje buiten de stad gebracht, naar het kampement waar de legioenen van Julius Caesar werden gedrild; en daar namen we het grootste deel van de rest van de dag deel aan de oefeningen. Ik moet zeggen dat ik in die tijd voor het eerst begon te vermoeden dat ik het, wat betreft de ambities van Octavius, bij het verkeerde eind had. Zoals je weet, heeft hij altijd een zwakke gezondheid gehad, al is die zwakheid bij hem duidelijker zichtbaar dan bij mij, wiens lot het is, mijn waarde Livius, om zelfs op mijn ziekste momenten een toonbeeld van gezondheid te lijken. Persoonlijk nam ik, toen, weinig deel aan de exercities en manoeuvres, maar Octavius deed dat altijd wel, en gaf er de voorkeur aan om, net als zijn oom, zijn tijd in het gezelschap van de centurio's door te brengen, in plaats van onder de officieren met meer naam in het legioen. Ik weet nog dat zijn paard een keer viel tijdens een schijngevecht en dat hij hard op de grond terechtkwam. Agrippa en Salvidienus stonden in de buurt, en Salvidienus wilde op hem af rennen om te helpen. Agrippa hield hem vast aan zijn arm en liet hem niet gaan. Al gauw kwam Octavius overeind, ging stijf-

jes staan, en gaf de opdracht een ander paard te halen. Er werd er een gebracht, en hij steeg op en reed de rest van de middag door, om zijn deel van de oefening te voltooien. Die avond in de tent hoorden we hem zwaar ademen, en we riepen de dokter van het legioen om naar hem te kijken. Twee van zijn ribben waren gebroken. Hij liet een stevig verband om zijn borst aanleggen, woonde de volgende ochtend samen met ons de les bij en deed die middag even actief mee met een snelmars.

Aldus heb ik in die eerste dagen en weken de Augustus leren kennen die nu de Romeinse wereld regeert. Misschien kun jij dit in een paar zinnen verwerken in dat prachtige geschiedverhaal van je dat ik heb mogen bewonderen. Maar er is veel dat niet in een boek te vatten is, en dat is het verlies dat me steeds meer aan het hart gaat.

III. Brief: Julius Caesar aan Gaius Octavius te Apollonia, vanuit Rome (44 v. Chr.)

Vanochtend, mijn beste Octavius, moest ik terugdenken aan die dag afgelopen winter in Spanje waarop je me in Munda aantrof in het heetst van ons beleg van dat fort waar Gnaeus Pompeius met zijn legioenen naartoe was gevluht. We waren ontmoedigd en vermoeid door de strijd. We hadden geen eten meer en belegerden een vijand die kon rusten en eten terwijl wij deden alsof we hem uithongerden. In mijn woede over wat een zekere nederlaag leek, gaf ik je de opdracht terug te keren naar Rome, waarvandaan je, naar het mij toescheen, zo gemakkelijk en comfortabel was gekomen, en zei dat ik niet gehinderd kon worden door een jongen die zich voor zijn vermaak wilde bezighouden met het voeren van oorlog en met de dood. Ik was alleen boos op mezelf, zoals